

گسترش روابط جمهوری آذربایجان با رژیم صهیونیستی و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران (با تأکید بر بحران قره‌باغ ۲۰۲۰)

عبدالمجید سیفی ۱- امیررضا حسونند ۲

چکیده

بحران قره باغ بهترین فرصت را برای رژیم صهیونیستی فراهم ساخت تا به بهانه کمک‌های مشاوره‌ای به ارتش آذربایجان حضور عناصر اطلاعاتی خود را در محیط پیرامونی ایران بشدت افزایش دهد. هدف اصلی این پژوهش بررسی روند گسترش رابطه رژیم صهیونیستی با آذربایجان با توجه به بحران قره‌باغ و تاثیرات آن بر امنیت ایران می‌باشد. سؤال اصلی مقاله این است که توسعه روابط رژیم صهیونیستی با آذربایجان با توجه به بحران قره باغ چه تأثیری بر امنیت ملی ایران دارد؟ فرضیه پژوهش این است که گسترش روابط آذربایجان با رژیم صهیونیستی به دلیل افزایش حضور این رژیم در محیط پیرامونی ایران، امنیت ملی ایران را به مخاطره افکنده است. با در نظر گرفتن چارچوب نظری موازنه تهدید، آذربایجان و رژیم صهیونیستی به دلیل داشتن درکی یکسان از احساس تهدیدی مشترک به نام ایران، به دنبال این بوده اند تا با این همگرایی توازن تهدید را در برابر ایران برقرار نمایند. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی است و گردآوری داده‌ها نیز مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی بوده است.

واژگان کلیدی: جمهوری اسلامی ایران، جمهوری آذربایجان، رژیم صهیونیستی، قره باغ، محیط پیرامونی، موازنه تهدید

شماره ۴ (۲۷)

سال ۹
زمستان ۱۴۰۱

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۱/۰۹/۰۳
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۱/۱۱/۲۸
صص: ۸۴-۱۰۲

DOI: 10.2783.4999/CSIW.2211.1222.4.27.4

۱ استادیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه آیت الله بروجردی (ره)، بروجرد، ایران seifi2002@gmail.com

۲ نویسنده مسئول: دانشجو کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه آیت الله بروجردی (ره)، بروجرد، ایران
amirreza.199394@gmail.com

مقدمه

فروپاشی شوروی باعث شکل‌گیری انواع بحران‌ها و چالش‌های ژئوپلیتیکی در سرتاسر دنیا و خصوصاً آسیای مرکزی و قفقاز شد و این منطقه را به یکی از بی‌ثبات‌ترین مناطق جهان تبدیل کرده است. بنابراین خلأ ژئوپلیتیک قابل توجهی را در منطقه قفقاز و آسیای مرکزی که یک منطقه حائل مهم میان چین، دنیای اسلام و اروپا محسوب می‌شود، ایجاد نمود. پس از استقلال جمهوری آذربایجان، روند حضور و نفوذ رژیم صهیونیستی با استفاده از ابزارهای نفوذ امنیتی - اطلاعاتی و فناوری‌های برتر و پیشرفته در این کشور و همکاری‌های اقتصادی و نظامی افزایش چشم‌گیری داشته است (سیف‌الدینی، ۱۳۹۷: ۱۴).

سیاست خارجی رژیم صهیونیستی تحت تأثیر نحوه شکل‌گیری این رژیم، تلاش آن برای بقا و جبران خلأهای ناشی از فقدان روابط منطقه‌ای متوازن و معمول به‌ویژه با همسایگان مهمترین حوزه سیاستگذاری این رژیم از بدو شکل‌گیری تاکنون بوده است. بر همین مبنا نیز یکی از ویژگی‌های مهم سیاست خارجی اسرائیل، تلاش برای توسعه و پیشرفت همه‌جانبه و تبدیل شدن به قدرت بلامنازع منطقه بوده است. به همین منظور در دو دهه اخیر رژیم صهیونیستی در سه محیط منطقه‌ای خاورمیانه، آسیای مرکزی و قفقاز و مدیترانه فعال بوده و در هر یک از سه محیط فوق سیاست خارجی خود را برمبنای کسب قدرت، تأمین انرژی، ارتقای جایگاه منطقه‌ای، کاهش دغدغه‌های امنیتی، مهار و کنترل دشمنان و کسب مشروعیت سیاسی قرار داده است. از طرف دیگر سران رژیم اشغالگر قدس با اتخاذ استراتژی «اتحاد محیط پیرامونی» یا به عبارتی «نگاه به ماورای حصار عرب» که نظریه پرداز آن «بن‌گوریون» اولین نخست‌وزیر این رژیم بوده است سعی در افزایش قدرت و بازدارندگی به وسیله اتحاد و دوستی با کشورهای خارج از محیط پیرامونی سرزمین‌های اشغالی دارند. مجاورت و هم‌مرزی جمهوری اسلامی با آذربایجان، باعث شده موضوعات مربوط به روابط خارجی این کشور و مواضع و جهت‌گیری‌های کلان آذربایجان همواره از مسائل مهم و تأثیرگذار برای ایران باشد. با وجود پیوندهای تاریخی، فرهنگی و مذهبی انتظار می‌رفت روابط تهران و باکو نزدیک و پایدار باشد، اما در واقعیت، عوامل همگرایی در برابر عوامل واگرایی ناکام مانده به همین سبب ایران و آذربایجان روابط پرفرازونشیبی را تجربه می‌کنند (حکمت‌آرا، ۱۴۰۱: ۱۷).

بنابراین بحران قره باغ، بهترین فرصت را برای رژیم صهیونیستی فراهم ساخت تا به بهانه کمک‌های مشاوره‌ای به ارتش آذربایجان حضور عناصر اطلاعاتی خود را در محیط پیرامونی جمهوری اسلامی به شدت افزایش دهد. سؤال اصلی این تحقیق این است که گسترش روابط آذربایجان با رژیم صهیونیستی در دوران بحران قره باغ، چه تأثیری بر امنیت ایران داشته است؟ فرضیه اصلی این مقاله بیان می‌کند؛ گسترش روابط آذربایجان با رژیم صهیونیستی سبب افزایش حضور این رژیم در محیط پیرامونی ایران شده، این امر باعث به مخاطره افتادن امنیت ملی ایران شده است. این گسترش روابط سبب افزایش همکاری و همگرایی آذربایجان با رژیم صهیونیستی شده است. دو کشور با در نظر گرفتن مفروضات راهبرد موازنه تهدید به دلیل داشتن درکی یکسان از احساس تهدیدی مشترک به نام ایران توانسته‌اند با تشکیل اتحاد توازن تهدید را در برابر ایران برقرار نمایند. این مقاله با رویکردی واقع‌گرایانه و با کاربست نظریه موازنه تهدید، به بررسی ریشه‌های همکاری‌ها و مناسبات آذربایجان و رژیم صهیونیستی در سال‌های اخیر و اثرات آن بر امنیت ملی ایران پرداخته است.

۱ - پیشینه پژوهش

میلااد الهی‌نیا (۱۴۰۱) مقاله‌ای با عنوان «پیامدهای امنیتی بحران قره‌باغ بر امنیت جمهوری اسلامی ایران» در فصلنامه دانشنامه علوم سیاسی به چاپ رسانده است. نویسنده در این مقاله بیان داشته، وقوع درگیری بین آذربایجان و ارمنستان بر سر منطقه قره‌باغ موجب بروز تهدیدات برای ایران به عنوان کشور همسایه شده است. الهی‌نیا نگاه موسعی به مسئله امنیت در چارچوب مکتب کپنهاگ داشته و معتقد است که تهدیدات از جانب بحران قره‌باغ شامل ابعاد نظامی، اقتصادی، اجتماعی، محیط زیست و سیاسی است و بیان می‌دارد: «بحران قره‌باغ به سبب فضای تنش آمیز در نزدیکی مرزهای ایران شامل انواع تهدیدات بوده و از میان پنج بعد امنیت به لحاظ دخالت و نفوذ اسرائیل و گروه‌های تروریستی در این منطقه بعد امنیت نظامی برجسته‌تر از سایر ابعاد دیگر امنیت است». نگارنده در این مقاله هیچ توجهی به سایر فاکتورهای دخیل در موضوع مورد تهدید واقع شدن امنیت ایران از جمله آمریکا و ترکیه نداشته است.

شجاع حسین زاده و ابوالفضل رنجبری (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی نقش بازیگران منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای در فرآیند مناقشه قره باغ» در فصلنامه جامعه شناسی سیاسی ایران به چاپ رسانده‌اند. در واقع به اهمیت و جایگاه مناقشه قره باغ در سیاست خارجی کنشگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای پرداخته‌اند. نویسندگان و سعی کرده‌اند، اهداف کلی این دولت‌ها و منافع ملی و نحوه اعمال سیاست‌های هر یک از این کنشگران در برخورد با مناقشه قره باغ را مورد بحث و بررسی قرار دهند.

حسین پوراحمدی میبیدی (۱۳۹۹) در نشریه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی مقاله‌ای با عنوان «عوامل مؤثر بر رابطه جمهوری آذربایجان و جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۹۹۲ تا ۲۰۱۸» به چاپ رساند. در آن مقاله مباحثی در مورد عواملی که بر روابط ایران و آذربایجان تأثیرگذار می‌باشد را ارائه داد. پوراحمدی میبیدی در آن مقاله بیان داشت که در واقع پس از فروپاشی شوروی، عوامل استراتژیکی، ژئوکالچر، ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک در شکل دادن سیاست مبتنی بر رقابت ایران با آذربایجان مؤثر بوده است. در آن مقاله از چارچوب نظری واقع‌گرایی نوکلاسیک (واقع‌گرایی تدافعی) و روش توصیفی - تحلیلی به بررسی سیاست خارجی ایران و آذربایجان و عوامل مؤثر بر آن استفاده شده بود.

کرنجویک^۱ (۲۰۲۱) مقاله‌ای با عنوان «ژئوپلیتیک و جنگ دوم قره باغ» به چاپ رسانده است. در این مقاله توضیح داده می‌شود که چگونه تحت تأثیر القانات ترکیه و رژیم صهیونیستی، جمهوری آذربایجان در نهایت مطمئن شد که زمان و نحوه احیای تمامیت ارضی‌اش و موعد جنگ فرا رسیده است. بنابراین، اهداف و سوءبرداشت‌های ژئوپلیتیک به شروع و نتیجه جنگ دوم قره باغ کمک زیادی کرد.

۲ - چارچوب نظری: موازنه تهدید

نظریه موازنه تهدید توسط نظریه پرداز معروف «استیفن والت^۲» ارائه شده است. موازنه در چارچوب نظری والت بر اساس احساس تهدید شکل می‌گیرد، نه انباشت صرف قدرت. والت باور

1 Krnjevic

2 Stephen Walt

دارد که کشورها بر پایه توازن قوا عمل نمی‌کنند؛ بلکه توازن تهدید را ملاک قرار می‌دهند. والت با طرح اصطلاح «موازنه تهدید» درصدد اصلاح و تکمیل نظریه سنتی موازنه قوا برمی‌آید. در نگاه وی سیاستگذاران در برابر دولت‌هایی که بزرگترین تهدید را نشان می‌دهند دست به برقراری موازنه می‌زنند؛ خواه این دولت‌ها در زمره قدرتمندترین دولت‌ها یا ضعیف‌ترین دولت‌ها باشند.

نظریه موازنه تهدید در مکتب واقعگرایی طرح شده است، فضای بدبینی و اطمینان نداشتن بازیگران به یکدیگر، تفسیر آن‌ها از اقدام‌های همدیگر برای افزایش قدرت را به سوی احساس تهدید پیش می‌برد. به باور والت، بازیگران قدرتمند برای دیگر بازیگران مجاور تهدید محسوب می‌شوند (Walt, 2005). در مجموع والت به این نتیجه رسید که تهدیدها براساس چهار شاخص اصلی ذیل مورد ارزیابی قرار می‌گیرند:

- **قدرت کل:** بدیهی است که هرچه قدرت رقیب (متجاوز) بیشتر باشد، خطرناکتر است. این قدرت شامل متغیرهای مربوط به توانمندی‌های مادی کشورها (جمعیت، وسعت، قدرت اقتصادی و سایر عوامل ژئوپلیتیکی) است؛
- **مجاورت جغرافیایی:** این مورد تأکید می‌کند که هر چه بازیگر رقیب نزدیکتر باشد، خطر آن بیشتر است. از نظر والت، هرچه تهدید نزدیکتر باشد، درک آن برای کشورها ملموس‌تر است؛
- **قابلیت تهاجمی:** والت بر این باور است که کشورهایی با قابلیت‌های نظامی تهاجمی گسترده‌تر، خطرناکتر هستند. این بدان معناست که هر چه توانایی نظامی یک رقیب بیشتر باشد، احساس نگرانی و تهدید سایر بازیگران نسبت به آن کشور به همان میزان بالا می‌رود.
- **مقاصد (نیات) تجاوزکارانه:** هر چه نیات بازیگر خصمانه‌تر باشد، خطر و تهدید خطرناک‌تر است؛ بنابراین بین سطح تهدید و نیات تهاجمی کشورها رابطه مستقیمی وجود دارد و هر چه کنشگر نیت خود را تهاجمی نشان دهد، تهدیدی که از سوی دیگر کشورها درک می‌شود بیشتر می‌گردد (حسین زاده، ۱۴۰۱: ۵۹).

۳- ابعاد مختلف رابطه جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی با تأکید بر مناقشه قره‌باغ

آذری‌ها و یهودی‌ها از زمان‌های گذشته در دوره‌ای که هیچ یک دارای دولتی نبوده‌اند با یکدیگر مراد داشته‌اند. رژیم صهیونیستی و آذربایجان چند ماه بعد از اعلام استقلال آذربایجان از شوروی، روابط دیپلماتیک با یکدیگر برقرار کردند و رژیم صهیونیستی در سال ۱۹۹۳ سفارت خانه خود را در باکو افتتاح کرد. جمهوری آذربایجان در طول سه دهه گذشته از تأسیس سفارت در سرزمین‌های اشغالی اجتناب کرده است، اما نخستین دفتر رسمی بازرگانی و تجارت جمهوری آذربایجان در رژیم صهیونیستی اواسط سال ۲۰۲۲ میلادی افتتاح شد که یکی از آثار و نتایج گسترش روابط جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی می‌باشد که بر امنیت ایران تأثیر منفی دارد (حکمت آرا، ۱۴۰۱: ۷۱).

در واقع پس از اعلام استقلال جمهوری آذربایجان، رژیم صهیونیستی چهارمین کشوری بود که استقلال آن را به رسمیت شناخت. چرا که وجود جامعه یهودی در آذربایجان، دلیل ویژه‌ای برای روابط دوجانبه آن‌ها محسوب می‌شد، همچنین افزایش سفرهای یهودیان به این کشور باعث شده بود که این کشور نسبت به دیگر کشورهای منطقه قفقاز از جایگاه ویژه‌ای برای رژیم برخوردار باشد (الهی نیا، ۱۴۰۱: ۳۳). از طرف دیگر، معضلات اقتصادی کشورهای تازه استقلال یافته از فروپاشی شوروی باعث به وجود آمدن مشکلات عدیده‌ای برای کشورهای مثل آذربایجان شده بود که یک فضای قابل توجه برای صهیونیست‌ها به وجود آورد تا بتوانند به بهانه کمک‌های اقتصادی در این کشورها رسوخ کنند. از این رو رژیم صهیونیستی در بسیاری از سازمان‌های دولتی و خصوصی آذربایجان نفوذ کرده و در پوشش طرح‌های اقتصادی، فرهنگی و...، به فعالیت‌های اطلاعاتی و امنیتی خود می‌پرداخت. ارائه طرح‌هایی مبنی بر شهرک‌ها و روستاهای هوشمند و سرمایه‌گذاری زیربنایی در منطقه و ... مواردی بوده که اسرائیلی‌ها تلاش داشتند تا مسائل و فعالیت‌های خود را در قالب آن به پیش ببرند (آزادپور، ۱۴۰۱: ۴۴).

۱ البته در اواخر سال ۲۰۲۲ مجلس آذربایجان با تصویب قانونی این اجازه را به دولت آذربایجان داده است که می‌تواند در رژیم صهیونیستی اقدام به تأسیس سفارت کند (خبرگزاری ایسنا، ۱۴۰۱).

بنابراین فکت‌های مذکور نشان می‌دهد که روابط نظامی و اقتصادی تل آویو با باکو در طول چند سال گذشته روند روبه‌رشدی داشته است، به طوری که اسرائیل حدود ۴۰ درصد از نفت و انرژی مورد نیاز خود را از باکو تأمین می‌کند و باکو نیز حدود ۶۰ درصد از جنگ افزایش یافته نظامی خود را از اسرائیل خریداری می‌کند. به عنوان مصداق در جنگ ۴۴ روزه باکو علیه ایروان، اکثر جنگ‌افزارهای پیشرفته از جمله پهپادهای شناسایی، رزمی و انتحاری ساخت رژیم صهیونیستی بودند (مهر عطا، ۱۴۰۰: ۵۲).

مناقشه قره باغ بین جمهوری آذربایجان و ارمنستان در سال ۲۰۲۰ به جنگ دوم قره باغ تبدیل شد. باکو در این جنگ توانست در قالب پروژه‌ای که ترکیه و رژیم صهیونیستی تدارک دیده بودند به پیروزی (هر چند ناقص ولی سریع) برسد. مناقشه قره باغ یکی از بحران‌های ژئوپلیتیکی عمیق و جدی در اطراف ایران است که ریشه تاریخی آن به دوران اتحاد جماهیر شوروی باز می‌گردد. بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی این بحران باعث جنگ بین دو کشور حوزه قفقاز جنوبی یعنی جمهوری آذربایجان و ارمنستان شد. جنگ اول قراباغ در فاصله ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۴ و جنگ دوم در سال ۲۰۲۰ (حدود ۴۴ روز) از پیامدهای ژئوپلیتیکی فراوانی برخوردارند و باعث شدند دو نتیجه کاملاً متفاوت برای طرفین جنگ به وجود آید. اگر در جنگ نخست، ارمنستان بیشترین دستاوردهای ژئوپلیتیکی را به دست آورد، با شکست در جنگ دوم، مجبور به اعطای امتیازات به طرف مقابل شد. از طرفی انجام عملیات‌های روانی و فرهنگی در باکو که جمعیت ۸۵ درصدی شیعه دارد جهت واگرایی با ایران و سکولاریزه کردن جامعه آذربایجان و دوری از ارزش‌های انقلابی جمهوری اسلامی و گفتمان مقاومت از اهداف مهم تل آویو از ایجاد این ارتباط نزدیک و شکل دادن یک اتحاد استراتژیک در مقابل ایران می‌باشد (همان: ۵۲).

۴- ابعاد مختلف رابطه جمهوری آذربایجان و جمهوری اسلامی ایران

حسن همجواری و اراده جدی برای توسعه مناسبات در سیاست خارجی ایران نسبت به جمهوری آذربایجان کاملاً مشهود است، مسائل مربوط به آذربایجان همواره از اولویت‌های سیاست خارجی ایران است. از آنجا که جمهوری آذربایجان هویت خود را در انکار فرهنگ مشترک خود با ایران تعریف کرده است، همواره تلاش دارد در اذهان مردم خود ایران را به عنوان دشمن معرفی کند. از

این روزها امروز در رسانه‌های رسمی و غیررسمی، مدارس، دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی جمهوری آذربایجان، ایران به عنوان حامی و منجی ارمنستان معرفی می‌کنند (الهی‌نیا، ۱۴۰۱: ۴۳). از طرف دیگر کشور آذربایجان برای ایران دارای ارزش حیاتی بوده و از جایگاه ویژه و اهمیت خاصی برخوردار است. این کشور به عنوان یک محور بسیار مهم در منظومه امنیتی جمهوری اسلامی قرار گرفته است. در مقابل کشور آذربایجان نیز به دلیل شرایط نوین داخلی و رشد طبقات اجتماعی و ظهور قدرت‌های جدید منطقه‌ای، مجبور شده که برای سیاست خارجی خود اصول و اهداف نوینی را طراحی کند که ویژگی اصلی آن تعارض با ایران و جهت‌گیری به سمت قدرت‌های نوظهور همچون عربستان و رژیم صهیونیستی است.

۵- کشورهای قدرت میانه و راهبردهای رژیم صهیونیستی برای رسیدن به این جایگاه

مفهوم «قدرت میانه» یا قدرت متوسط کشورهایی را شامل می‌شود که در عین حالی که یک ابرقدرت یا قدرت برتر در سطح جهانی نیستند، ولی به چنان سطحی از قدرت رسیده‌اند که در سطح منطقه خود در ردیف قدرت‌های برتر شناخته می‌شوند و در سطح جهانی نیز از اکثر کشورهای دنیا قوی‌تر بوده و در بسیاری از زمینه‌ها دارای توانمندی‌های بالایی هستند و اصطلاحاً حرفی برای گفتن دارند یا به طور کلی به کشور اطلاق می‌شود که رشد سریع اقتصاد و گسترش تجارت خارجی و به تبع آن افزایش قدرت نظامی به آن کشور این امکان را داده تا در عرصه بین‌المللی به بازیگری مؤثرتر تبدیل شوند و بتوانند نقش پررنگی را ایفا نمایند.

رژیم صهیونیستی در طی چند دهه اخیر با به دست آوردن توانایی‌های بسیار زیاد در سطح منطقه‌ای و تضعیف رقبا و یا مشغول کردن آن‌ها به بحران‌ها و چالش‌های داخلی و خارجی، خود را به عنوان قدرت میانه نشان داده است و در عرصه‌های جهانی نیز بسیار تلاش می‌کند خود را به عنوان کشوری تأثیرگذار که توانایی نقش آفرینی پررنگی در صحنه‌های جهانی دارد معرفی کند. رژیم صهیونیستی نیز با درک فواید و مزیت‌های فراوانی، تمام تلاش خود را برای رسیدن به جایگاه قدرت بلامنازع بکار بسته است و گسترش روابط با کشورهای مختلف از جمله جمهوری آذربایجان و همچنین تضعیف کشورهای مختلف از جمله ایران را نیز در چهارچوب این سیاست گنجانده است.

رژیم صهیونیستی به خوبی درک کرده است که بهترین راه بقا و حفظ امنیت در دنیای کنونی، افزایش قدرت و تبدیل شدن به قدرت اول منطقه می‌باشد (برهانی، ۱۴۰۱: ۶۰). حتی می‌توان اذعان کرد که عادی سازی روابط با کشورهای اسلامی و حضور در محیط پیرامونی ایران و مناسبات روبه رشد رژیم صهیونیستی با سایر کشورها به ویژه با کشورهای اسلامی در راستای تثبیت و افزایش قدرت اقتصادی و نظامی و همچنین افزایش مشروعیت این رژیم تنظیم و اجرا می‌شود. چرا که همه این استراتژی‌ها باعث فراهم شدن زمینه حضور بیشتر و توانایی نقش آفرینی گسترده تر رژیم صهیونیستی در مناطق پیرامون ایران می‌شود. از این رو یکی از راهبردهایی که رژیم صهیونیستی در پی گرفته است، مشارکت در ائتلاف‌های اقتصادی با کشورهای گوناگون مانند پیمان کواد ۲ یا کواد خاورمیانه ۱ با حضور امارات، هند، ایالات متحده و رژیم صهیونیستی است. رژیم صهیونیستی تلاش می‌کند با تمرکز روی ۲U۲I روند همکاری‌های اقتصادی خود را پیگیری و ارتقاء بخشد (الهام نیا، ۱۴۰۱: ۹۸).

یکی دیگر از راه‌های که رژیم صهیونیستی برای تسلط بر کشورهای مختلف مخصوصاً فقیر در پیش گرفته است، نفوذ از طریق حربه صنایع غذایی و تولیدات کشاورزی با فناوری‌های نوین است. رژیم صهیونیستی از اولین سال‌های استقلال، آمادگی خود را برای به اشتراک گذاشتن دانش و تجربیات خود در زمینه‌های کشاورزی، دامی، طیور، پزشکی، صنعتی و علمی (از جمله در زمینه بیابان زدایی) با کشورهای در حال توسعه اعلام کرده است. بسیاری از کشورهای آسیایی و آفریقایی و حتی کشورهای آمریکای جنوبی و آمریکای مرکزی از تمایل رژیم صهیونیستی استقبال کرده و هزاران کارشناس صهیونیست نیز برای به اشتراک گذاشتن دانش و تجربیات خود به کشورهای دیگر اعزام شده‌اند اغلب این کارشناسان نیروهای زبده اطلاعاتی هستند که در پوشش کارشناس به این کشورها فرستاده می‌شوند (شفیعی، ۱۴۰۱: ۱۸۸).

تسلط بر سایر کشورها با استفاده از تجارت اسلحه و تجهیزات جنگی، یکی دیگر از برنامه‌های رژیم صهیونیستی در مورد کسب جایگاه بالاتر در عرصه‌های جهانی می‌باشد. آذربایجان مرادوات بسیار زیادی در حوزه تجهیزات و تسلیحات جنگی با رژیم صهیونیستی برقرار نموده که به سرعت نیز در حال افزایش می‌باشد. در مورد کشورهای حوزه قفقاز جنوبی و در منازعه قره باغ و

درگیری‌های طولانی بین ارمنستان و آذربایجان، طرح و برنامه رژیم صهیونیستی پس از گسترش روابط با آذربایجان به دلایل مختلفی در حال انعقاد قراردادهای گوناگون و فروش تسلیحات پیشرفته به این کشور است (اکبری، ۱۳۹۹: ۱۶۶).

۶- تأثیرات گسترش روابط رژیم صهیونیستی با آذربایجان بر امنیت ملی ایران

اسرائیل به منظور حضور فعال، تلاش فراوانی را برای گسترش روابط اقتصادی و فرهنگی، امنیتی، نظامی با جمهوری آذربایجان انجام داده است. نفوذ مستقیم و بلاواسطه در کشوری که ماهیت آن اسلامی و پیوندهای فرهنگی عمیقی با بزرگترین دشمن رژیم صهیونیستی یعنی جمهوری اسلامی داشته است، علاوه بر ایجاد فرصت برای امور جاسوسی و ضد امنیتی علیه ایران، به تضعیف وجهه اسلامی کشمکش رژیم صهیونیستی و فلسطینی‌ها کمک شایانی می‌کند. با توجه به تعارضات هویتی-ایدئولوژیکی جمهوری اسلامی با موجودیت رژیم صهیونیستی، هرگونه افزایش حضور این رژیم در محیط پیرامونی ایران به انحاء مختلف سیاسی، نظامی، امنیتی، اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی به معنای کاهش نفوذ و قدرت تأثیرگذاری ایران تلقی شده و طبیعتاً تهدیدی برای امنیت ملی آن به حساب می‌آید. حضور این رژیم در آذربایجان مصداق‌های زیادی در حوزه‌های مختلف دارد که شامل حوزه‌های سیاسی، دیپلماتیک، فرهنگی، هنری، ورزشی، آموزشی، حوزه دینی و حمایت صهیونیست‌ها از فرقه‌های خاص مانند بهائیت، حوزه ارتباطات سایبری و امنیت سایبری، ارتباطات، فناوری اطلاعات، همکاری‌های رسانه‌ای، حوزه امنیتی و جاسوسی، باستان‌شناسی و مسائل تاریخی، جعل و تحریف تاریخ و ایرانی‌زدایی از جمهوری آذربایجان، معماری، مهاجرت، اعزام نیروی کار، مباحث مرتبط با بهداشت و درمان و تسهیل روابط باکو با صهیونیست‌ها در حوزه گردشگری و غیره است (عابدی اردکانی، ۱۴۰۱: ۸۹).

در مباحث مذکور اشاره شد، یکی از ویژگی‌های مهم سیاست خارجی رژیم صهیونیستی تلاش برای توسعه و پیشرفت در همه جوانب به منظور تبدیل شدن به قدرتی میانه بوده است. بنابراین حضور رژیم صهیونیستی در آذربایجان باعث افزایش قدرت و توان نظامی و همچنین افزایش عمق استراتژیک این رژیم در برابر جمهوری اسلامی به حساب می‌آید. جمهوری آذربایجان نیز برای مدیریت ضعف‌ها، تهدیدهای ریشه‌ای و تأمین امنیت و منافع خود از برقراری رابطه با کشورهای

توسعه یافته استفاده کرده و کوشیده است با کاربست این راهبرد مجموعه روابط خارجی خود را تنظیم کند. باکو و تلاویو روابطی از نوع اتحاد تاکتیکی با هم دارند. حضور سیاسی، نظامی، اطلاعاتی و اقتصادی رژیم صهیونیستی در آذربایجان، با توجه به دشمنی آشکار رژیم صهیونیستی با ایران باعث ممانعت از شکل‌گیری ترتیبات سیاسی مطلوب ایران در منطقه و جلوگیری از نفوذ معنوی و افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی شده است (نجفی سیار، ۱۴۰۰: ۷۵).

۷- پیامدهای گسترش روابط رژیم صهیونیستی با آذربایجان بر امنیت ملی ایران

۷-۱- پیامدهای امنیتی-اطلاعاتی

نخستین و مهم‌ترین پیامد گسترش رابطه باکو با تل‌آویو برای جمهوری اسلامی شکل‌گیری تهدیدات امنیتی-اطلاعاتی می‌باشد. حضور در پشت مرزهای جمهوری اسلامی به عنوان محیط امنیتی ایران به منظور اقدامات جاسوسی از اثرات گسترش روابط رژیم صهیونیستی با آذربایجان به بهانه بحران قره‌باغ می‌باشد (منافی، ۱۴۰۰: ۵۶).

افزایش همکاری و هم‌افزایی نظامی و محدود کردن فعالیت‌های نظامی ایران در منطقه برای ضربه زدن به برنامه هسته‌ای و موشکی ایران با ایجاد تأسیسات استراق سمع در امتداد سواحل دریای خزر و نزدیک مرزهای ایران است. با توجه به اینکه رژیم صهیونیستی از صادرکنندگان مهم سلاح به شمار می‌آید، باکو بخش مهمی از سلاح‌های خود را از این رژیم تأمین می‌کند. صنایع دفاعی اسرائیل نقش مهمی در بازسازی و مدرن کردن ارتش آذربایجان برای پیروزی در جنگ ۴۴ روزه قره‌باغ در ۲۰۲۰ میلادی ایفا کرد (عابدی اردکانی، ۱۴۰۱: ۸۹).

حضور رژیم صهیونیستی در محیط پیرامونی ایران و افزایش حضور مستشاران و کارشناسان نظامی-امنیتی رژیم صهیونیستی در آذربایجان به بهانه همکاری‌های نظامی در جنگ ۴۴ روزه ۲۰۲۰ میلادی در منطقه قره‌باغ به صورت واضح و علنی مشاهده شده و با اجازه دسترسی به پایگاه‌های هوایی و برخی پادگان‌های نظامی آذربایجان در نزدیکی مرزهای ایران برای ارتش رژیم صهیونیستی همراه شده و باعث تشدید بی‌ثباتی و احساس ناامنی شده است. به سبب این امور فضای نظامی‌گری و جنگ‌طلبی در منطقه تشدید شده و حتی احتمال حضور نیروهای ناتو در قفقاز جنوبی را افزایش می‌دهد (حکمت‌آرا، ۱۴۰۱: ۷۱).

۷-۲- پیامدهای سیاسی

گسترش روابط آذربایجان و رژیم صهیونیستی باعث انجام اقداماتی برای مهار و کنترل ایران در حوزه سیاسی از جانب دو کشور شده است که در ادامه به آن‌ها اشاره خواهد شد:

۱- گسترش بحران‌های سیاسی

رژیم صهیونیستی با تشکیل اتاق فکری در خاک جمهوری آذربایجان و آموزش مجازی به برخی افراد در داخل ایران شروع به کادرسازی و آموزش نیروهای حرفه‌ای برای ایجاد ناامنی به خصوص با شعله‌ور کردن نارضیاتی‌های عمومی و تبدیل اعتراضات صنفی به حرکت‌های آشوبگرانه یا ایجاد بحران‌های سیاسی در هنگام برگزاری انتخابات سراسری و انجام حملات تروریستی در داخل ایران کرده است. همکاری برخی نیروهای میدانی فارسی زبان با داشتن تابعیت جمهوری آذربایجان با افسران موساد، یکی از چالش‌های داخلی است که افزایش سطح روابط و همکاری جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی توانسته است در طی سالیان اخیر به تشدید آن کمک نماید. رژیم صهیونیستی تلاش دارد موقعیت و جایگاه خاص جمهوری اسلامی را در منطقه تضعیف و موازنه قدرت منطقه‌ای را به نفع خود تغییر دهد و برای نیل به این هدف نیز از گروه‌های تروریستی بهره گرفته است (کریمی، ۱۴۰۱: ۶۶).

۲- ایجاد و تشدید بحران‌های قومی- مذهبی

ایجاد بحران‌های قومی- مذهبی و حمایت از حرکت‌های تجزیه طلبانه از متغیرهای تأثیرگذار بر امنیت ملی ایران است که بر اثر گسترش روابط بین رژیم صهیونیستی و جمهوری آذربایجان شدت و حدت بیشتری گرفته است. گرایش‌های پان آدریسم در کشوری مانند جمهوری آذربایجان، مناسبات جمهوری اسلامی ایران و این کشور با آن سابقه مشترک تاریخی را متأثر ساخته است (محمدی، ۱۴۰۱: ۴۷).

۳- ارتقاء مشروعیت رژیم صهیونیستی در میان کشورهای منطقه

رژیم صهیونیستی برقراری رسمی رابطه با همه کشورهای دنیا را در دستور کار خود قرار داده است. یکی از اهداف اساسی این رژیم از گسترش رابطه با جمهوری آذربایجان افزایش مشروعیت، شکستن قبح رابطه عادی و داشتن رابطه همه جانبه یک کشور مسلمان و استفاده از آن جهت تقویت موقعیت و مشروعیت این رژیم در سطح منطقه و جهان اسلام است (سردشتی، ۱۳۹۹: ۱۳۶).

۴- جلوگیری از افزایش قدرت نرم و نفوذ بیشتر ایران در میان ملت‌های منطقه

با توجه به فرصت‌ها و امکاناتی که ایران برای حضور و نفوذ در کشور آذربایجان، از جمله وجود درصد قابل توجهی از جمعیت شیعیان در این کشور و پیوندهای عمیق فرهنگی و مذهبی ساکنان این کشور با مردم ایران، رژیم صهیونیستی از این مسأله هراس دارد که نفوذ معنوی جمهوری اسلامی باعث ایجاد تفکرات ایدئولوژیک همانند ایران شود (کریمی، ۱۴۰۱: ۶۶).

۵- تلاش برای انزوای بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران

منزوی کردن ایران در بین کشورهای جامعه بین‌الملل و بازآفرینی ایران‌هراسی نه تنها در سطح منطقه، بلکه در سطح بین‌المللی با استفاده از لابی قدرتمند و بازوی رسانه‌ای قوی، یک از مهمترین اقدامات رژیم صهیونیستی علیه ایران است. رژیم صهیونیستی سعی کرده با به کارگیری پروژه ایران‌هراسی کشورهای جهان را اقناع کند که ایران یک تهدید برای صلح جهانی می‌باشد و از این طریق جمهوری اسلامی را بیش از پیش در بین کشورهای جهان منزوی کند و در این راه بخشی از پروژه ایران‌هراسی در منطقه بر عهده دولت آذربایجان می‌باشد (محمدی، ۱۳۹۸: ۱۵۱).

۷-۳- پیامدهای فرهنگی و مذهبی

از آنجا که مقابله با افکار صهیونیستی از اهداف ایران بوده و اصولاً انقلاب اسلامی در پی نابودی صهیونیسم سیاسی است، مواضع رهبران نظام در داخل و در مجامع بین‌المللی همواره بر مبارزه با تفکر نژادپرستانه صهیونیست‌ها تأکید داشته است. در واقع افکار عمومی بین‌المللی، ایران را با مشخصه تقابل با صهیونیسم سیاسی و به تبع آن دولت اسرائیل می‌شناسد، لذا اسرائیل از طریق اقدامات فرهنگی خود در آذربایجان نوعی همدلی و نزدیکی با یهودیان را ترویج می‌کند و از این طریق مواضع ایران را غیرانسانی و بی‌منطق جلوه دهد (عابدی اردکانی، ۱۴۰۱: ۸۹).

یکی از راهبردهای ضد‌مذهبی رژیم صهیونیستی در آذربایجان، مقابله با تقدس‌گرایی اسلامی است. در این بین، انتشار بخش‌هایی از کتاب آیات شیطانی که توسط سلمان رشدی نگاشته شده است، ممنوعیت رعایت حجاب در مدارس و توهین به ساحت مقدس پیامبر اسلام در برخی نشریات مانند: صنعت، یونیکال و آلمان نمونه‌هایی از تخریب اسلام در آذربایجان است که با حمایت همه جانبه رژیم صهیونیستی همراه بوده است. اقدامات راهبردی رژیم صهیونیستی با همکاری آذربایجان در حوزه مسائل فرهنگی و عقیدتی در راستای اهدافی مانند خنثی سازی تبلیغات ضد صهیونیستی

جمهوری اسلامی، ترویج فرهنگ غربی و تفکرات ضد مذهبی برای مقابله با تفکرات جهادی و گفتمان مقاومت و تلاش برای مهار اسلام‌گرایی به وسیله سیطره بر امکانات و توانایی‌های فرهنگی آذربایجان برای رسوخ در افکار نسل جوان آذربایجان می‌باشد. هدف اصلی دولت آذربایجان از همراهی با سیاست‌های رژیم صهیونیستی، جهت‌دهی به افکار و نظرات اқشار مختلف مردم آذربایجان برای مقابله با قدرت نرم ایران و جلوگیری از گسترش حوزه نفوذ جمهوری اسلامی در میان مردم این کشور می‌باشد.

۷-۴. پیامدهای اقتصادی

در دنیای پس از جنگ سرد، حوزه اقتصاد به عنوان بخش مهمی از امنیت ملی کشورها مطرح شد. ارتقاء سطح روابط دوجانبه در زمینه‌های اقتصادی بین آذربایجان و رژیم در سال‌های اخیر به دلیل توانمندی‌ها و مزیت‌های بسیار زیاد رژیم صهیونیستی در حوزه اقتصاد و اقتصاد تضعیف شده ایران در چند سال اخیر باعث جولان دادن صهیونیست‌ها در اقتصاد منطقه قفقاز جنوبی شده و باعث به وجود آمدن تهدیدهای زیادی برای امنیت اقتصادی ایران شده است (الهی‌نیا، ۱۴۰۱: ۸۷).

جنبش بایکوت، عدم سرمایه‌گذاری و تحریم رژیم صهیونیستی (BDS)، جنبشی جهانی است که هدف آن تحت فشار قرار دادن رژیم صهیونیستی با اهرم‌های اقتصادی جهت پایان اشغال سرزمین فلسطین و به رسمیت شناختن حق بازگشت میلیون‌ها آواره فلسطینی است. روند رشد این جنبش در سراسر دنیا و به‌ویژه در اروپا و آمریکا نشان می‌دهد حامیان بایکوت کالاهای رژیم صهیونیستی تا انتهای دهه‌ی اول قرن ۲۱ میلادی روزه‌روز در حال افزایش بود، اما به دلایل گوناگون مانند اجرای موفق سیاست‌های دیپلماتیک رژیم صهیونیستی مبنی بر گسترش روابط با کشورهای مسلمان منطقه آسیای مرکزی و قفقاز به منظور افزایش مشروعیت در بین ملت‌های مسلمان و پروژه عادی‌سازی روابط با دولت‌های عربی و اسلامی و تبدیل ایران به دشمن بزرگ اعراب و مسلمان در افکار عمومی ملت‌های مسلمان و اذهان نسل جوان در جوامع اسلامی باعث پایان تحریم و بایکوت (جنبش BDS) شرکت‌ها و کالاهای صهیونیست‌ها توسط مسلمانان شد (اکبری، ۱۳۹۹: ۱۶۵).

عدم حضور در ائتلاف‌های اقتصادی منطقه‌ای به سبب ممانعت ایالات متحده و رژیم صهیونیستی به وسیله تهدید و تطمیع کشورهای منطقه اثرات منفی بسیار زیادی بر امنیت اقتصادی ایران داشته است و ادامه این روند ضربه سختی به سطوح کلان اقتصاد ایران می‌زند (شفیعی، ۱۴۰۱: ۱۸۸).

در راستای مهار و کنترل ایران، تضعیف و نابودی اقتصاد، یکی از مهمترین راهبردهای رژیم صهیونیستی به عنوان دشمن درجه یک جمهوری اسلامی بوده است. این رژیم با برقراری رابطه اقتصادی قوی با کشورهای همسایه ایران از جمله آذربایجان باعث کاهش شدید مبادلات تجاری ایران با کشورهای آسیای میانه و قفقاز شده است. تمام اقدامات در زمینه آسیب‌رسانی به امنیت اقتصادی ایران در راستای اهداف کلان این رژیم به منظور کنترل و مهار ایران و همچنین تبدیل این رژیم به قدرت اول منطقه می‌باشد.

نتیجه‌گیری

ورود رژیم صهیونیستی به آذربایجان و افزایش گام به گام نفوذ آن در این کشور، توانایی‌های طرفین، قدرت تهاجمی این رژیم و نیز مجاورتی که به یمن چنین حضوری امکان‌پذیر شده است، چالشی اساسی برای ایران بوده و دارای عواقب مختلف برای ایران است. بنابراین، با توجه به بعد فاصله میان تلاویو و تهران، انجام هرگونه اقدام نظامی علیه ایران موانع مختلفی روبه‌رو است و عملاً از شدت تهدیدهای ایجاد شده می‌کاهد، اما با روابط گسترده این رژیم با جمهوری آذربایجان، این بعد مسافت کمرنگ شده و در واقع این رژیم تا حدودی به مرزهای ایران نزدیک شده است. این شرایط امکان بهره‌برداری نظامی - امنیتی مستقیم اسرائیل و اقدامات نظامی علیه ایران را افزایش می‌دهد، رژیم صهیونیستی به طرز قابل توجهی اقدام به توسعه حوزه نفوذ خود در مناطق مختلف (آسیای میانه، قفقاز جنوبی، آسیای غربی و شمال آفریقا) نموده است و شروع به عادی سازی یا ارتقاء سطح همکاری‌ها با کشورهای مختلف کرده است. رژیم صهیونیستی در تلاش است تا با قراردادن ایران در محاصره امنیتی و اقتصادی، موازنه قدرت را به نفع خود تغییر دهد و خود را به قدرت بلامنازع منطقه‌ای و قدرت اول بین کشورهای آسیای میانه و قفقاز و خاورمیانه و شمال آفریقا تبدیل کند و در سطح بین‌المللی نیز به عنوان یک کشور قدرت میانه شناخته شود. رژیم صهیونیستی به واسطه تمایل به گسترش سیاست‌های خصمانه خود علیه جمهوری اسلامی و همچنین گسترش دامنه متحدان و همراهان خود در صحنه بین‌المللی در حوزه غیرعربی، منطقه قفقاز به‌ویژه جمهوری آذربایجان را به زمین بازی خود جهت تأمین منافع و ایجاد تنش در منطقه مبدل ساخته است.

با کاربست نظریه موازنه تهدید در موضوع روابط رژیم صهیونیستی و جمهوری آذربایجان علاوه بر اینکه به راحتی گسترش روابط دو جانبه بین رژیم صهیونیستی و آذربایجان و افزایش حضور این رژیم در محیط پیرامونی و امنیتی ایران توجیه می‌شود، اقدامات رژیم صهیونیستی و جمهوری آذربایجان در شکل دادن یک اتحاد راهبردی به عنوان اقدامی برای برقراری توازن تهدید در برابر تهدید جمهوری اسلامی ایران نیز معنی پیدا می‌کند. مناقشه و بحران قره باغ کوهستانی بهترین فرصت را برای رژیم صهیونیستی فراهم ساخت تا به بهانه کمک‌های مشاوره‌ای به ارتش آذربایجان حضور عناصر اطلاعاتی خود را در محیط پیرامونی جمهوری اسلامی به شدت افزایش دهد. سیاست خارجی رژیم صهیونیستی در قبال آذربایجان حمایت همه جانبه از این کشور، براساس استراتژی‌های کلان این رژیم به منظور تبدیل شدن به قدرت اول بین کشورهای آسیای میانه تا شمال آفریقا بوده است و این رژیم برای نیل به این هدف بزرگ اقدامات خود را بر مبنای تقویت مزیت‌ها و توانایی‌های خود و تضعیف رقبا و دشمنان قرار داده است. رژیم صهیونیستی از زمان تأسیس به دنبال گسترش روابط با همسایگان و کشورهای مسلمان بوده و سعی نموده با افزایش مشروعیت خود در میان ملت‌ها و دولت‌های مسلمان روابط نوینی را پایه‌گذاری نماید، با عادی سازی سریع روابط رژیم صهیونیستی با کشورهای نفت خیز عرب و با به ثمر نشستن پروژه‌های اکتشاف و استخراج گاز در مدیترانه توسط رژیم صهیونیستی و کاهش بسیار زیاد واردات انرژی در آینده‌ای نزدیک، عامل انرژی نمی‌تواند اولویت استراتژیک این رژیم در روابط دو جانبه با باکو باشد. نگاه رژیم صهیونیستی به آذربایجان به عنوان عاملی نیابتی و سرپلی عملیاتی در برابر اتحاد استراتژیک ایران و حزب الله لبنان است یعنی در برابر تهدیدی که این رژیم از سمت ایران و حزب الله احساس می‌کند باید با کنشگری اتحاد تشکیل دهد که دارای ویژگی‌هایی از قبیل اینکه نزدیک به مرزهای ایران می‌باشد. (مجاورت جغرافیایی) دارای ارتش و نیروهای نظامی که تجربه و تجهیزات جنگی مناسبی را دارا می‌باشد (قدرت نظامی) همچنین از توانایی اقتصادی و جایگاه جغرافیایی خاص و جمعیت مناسب و... برخوردار باشد (قدرت کل) که از طرف ایران احساس خطر می‌کند و مترصد یک فرصت مناسب برای عملی کردن نقشه‌های برنامه‌ریزی شده برای ضربه زدن به ایران است (نیات تهاجمی).

پیشنهادات

در مقام پیشنهاد راهکار باید گفت که ایران برای رسیدن به اهداف خود در منطقه و ایجاد جایگاهی مستحکم و مطلوب در آذربایجان و همچنین موفقیت برنامه‌های عمق‌بخشی و نفوذ نرم در آذربایجان نیاز مبرم به بازنگری و بازاندیشی در سیاست‌ها، تصمیمات و راهبردهای گذشته خود دارد؛ زیرا روندهای موجود علائم نگران‌کننده‌ای از مخاطرات و تهدیدات علیه منافع ملی ایران را نشان می‌دهد که شایسته توجه بیشتر و ضرورت آینده‌نگری هوشمندانه‌تر است. اولین گام در این راه شناخت عوامل واگرا بین ایران و آذربایجان و همچنین شناخت دلایل و زمینه‌های گسترش روابط بین آذربایجان و رژیم صهیونیستی و تأثیراتی که به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر امنیت ملی ایران دارد، می‌باشد.

پیشنهادات و راهکارهای راهبردی:

- رویکرد ایجابی به حل مناقشه قره‌باغ؛
- تقویت مناسبات اقتصادی بین آذربایجان و ایران با ارائه بسته‌های مشوق اقتصادی؛
- استفاده از حداکثر توان روسیه برای کنترل بلندپروازی‌های آذربایجان؛
- فعال‌تر کردن حوزه‌های مذهبی در آذربایجان بدون حساس کردن ارگان‌های اطلاعاتی آذربایجان و رژیم صهیونیستی.

منابع و مآخذ

- آزادپور، محمدنادر. (۱۴۰۱). تأثیر عوامل و بازیگران فراملی در روابط جمهوری آذربایجان و اسرائیل. *پژوهش ملل*، ۷ (۷۴)، ۲۷-۷.
- آل‌آقا، پیمان. (۱۴۰۰). همگرایی و واگرایی روابط جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان از منظر سازه‌انگاری الکساندر ونت. *مطالعات منافع ملی*، ۶ (۲)، ۱۲۹-۱۱۳.
- آل‌آقا، پیمان. (۱۳۹۹). تأثیر مؤلفه‌های هویتی بر روابط جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، رشته علوم سیاسی - مطالعات منطقه‌ای*.
- اکبری، حسین. (۱۳۹۹). روابط اسرائیل با آذربایجان و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. *دانش‌تفسیر سیاسی*، ۲ (۷)، ۱۶۹-۱۴۲.

- الهی نیا، میلاد. (۱۴۰۱). پیامدهای امنیتی بحران قره‌باغ بر امنیت جمهوری اسلامی ایران. *دانشنامه علوم سیاسی*، ۲ (۶)، ۲۶-۴۷.
- امیدی، علی و خیری، مصطفی. (۱۳۹۵). تأثیر روابط جمهوری آذربایجان و اسرائیل بر امنیت ملی ایران. *مطالعات راهبردی*، ۱۳ (۷۳)، ۱۵۸-۱۶۳.
- امیری، علی. (۱۴۰۰). جمهوری آذربایجان در جنگ دوم قراباغ - اهداف و پیامدهای ژئوپلیتیکی. *رسانه بین الملل*، ۶ (۷)، ۲۹-۵۷.
- پریزاد، رضا و میرحسینی، محمد. (۱۴۰۰). بحران قره‌باغ و پیامدهای آن بر جمهوری اسلامی ایران. *دانشنامه علوم سیاسی*، ۲ (۵)، ۱-۳۰.
- حسینی عتیق، سید یاسر. (۱۳۹۹). نقش اسرائیل در افزایش تضادهای سیاسی ایران و آذربایجان، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. دانشگاه تهران، پردیس‌های منطقه‌ای - پردیس بین‌المللی ارس.
- خردرویی، صادق. (۱۳۹۸). سیاست خارجی پیرامونی اسرائیل در قفقاز - مطالعه موردی آذربایجان. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، رشته علوم سیاسی - روابط بین‌الملل.
- دستجردی، حسن. (۱۳۹۹). حضور اسرائیل در قفقاز و تاثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران (با کاربرد نظریه بازی‌ها). *جغرافیای سیاسی*، ۱۹ (۷۷)، ۸۰-۵۹.
- رجبی، محمد. (۱۴۰۰). تهدیدات مناقشه قره‌باغ بر امنیت مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران. *علوم و فنون مرزی*، ۱۰ (۳۷)، ۲۳۴-۲۰۳.
- سردشتی، بهمن. (۱۳۹۹). تأثیرات همکاری‌های رژیم صهیونیستی و آذربایجان و تأثیرات آن بر ایران. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، موسسه آموزش عالی فرهنگ - لاریجان، رشته علوم سیاسی - روابط بین‌الملل.
- شفیعی، عباس. (۱۴۰۱). بررسی روابط سیاسی - امنیتی جمهوری آذربایجان و اسرائیل و تاثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. *جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۵ (۱۹)، ۱۹۸-۱۸۰.
- عابدی اردکانی، محمد. (۱۴۰۱). تهدیدات نظامی امنیتی رژیم صهیونیستی علیه ایران و راهکارهای ثبات‌بخش. *آفاق امنیت*، ۱۵ (۵۴)، ۱۷۵-۱۳۱.
- قاسمی، مصطفی. (۱۴۰۱). بررسی دلایل اهمیت کشور آذربایجان برای جمهوری اسلامی ایران. *مطالعات بین‌المللی*، ۱۹ (۷۲)، ۱۵۷-۱۷۹.

گسترش روابط جمهوری آذربایجان با رژیم صهیونیستی و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

- کلانتری، فتح‌الله. (۱۳۹۹). اولویت‌بندی تهدیدهای جمهوری اسلامی ایران از راه قفقاز جنوبی: راهبردها و راهکارها. *رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۱۳ (۵۰)، ۶۴۴-۶۲۳.
- محبوبی، قربانعلی. (۱۴۰۰). روابط اسرائیل و آذربایجان و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. *مطالعات سیاسی*، ۱۳ (۵۱)، ۱۷۸-۱۵۹.
- مختاری، عبدالله. (۱۳۹۹). ابعاد نفوذ رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان از منظر تأثیرگذاری بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. *امنیت ملی*، ۱۰ (۳۷)، ۱۵۰-۱۲۷.
- مومنی، مجیدرضا. (۱۳۹۸). تقابل ایران و رژیم صهیونیستی و تأثیر آن برگسترش روابط سیاسی-امنیتی رژیم صهیونیستی و آذربایجان. *مطالعات بین‌المللی*، ۱۰ (۳۷)، ۴۳۱-۴۱۵.
- نجفی سیار، رحمان. (۱۴۰۰). آثار و پیامدهای توافق نامه آتش بس بحران ۲۰۲۰ قره باغ بر امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران. *روابط خارجی*، ۱۳ (۵۱)، ۵۳۲-۴۹۹.
- Asatryan, Vahan, Murman, Margvelashvili, Jeyhun, Veliyev. (2015). *Energy security in the South Caucasus: views from the region*, FRIED, p.5-8
- Mohamadi anasume. (2022). *The political and security situation in the South Caucasus and the challenges ahead*. Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studis Institutes. Vol. 17, No2, pp47-60.
- Snyder, Glenn H. (1990). Alliance Theory: A Neorealist First Cut. *in Journal of International Affairs*. 44 (1).
- Shirinov, Rashad. (2020). *Azerbaijan's Foreign Policy: Seeking a Balance*. Caucasus Analytical Digest No. 37, 29 March 2012.
- Makili.Aliyev,Kamal. (2019). *Azerbaijan's Foreign Policy:Between East and West*. istituto affari internazionali.
- Walt, Stephen M. (1۹85). *Alliance Formation and Balance of World Power*. *International Security*, 9(4)
- Waltz, Kenneth. (2000). Structural Realism after the Cold War. *International Security*. Vol,25. No, 1 (Summer 2000).